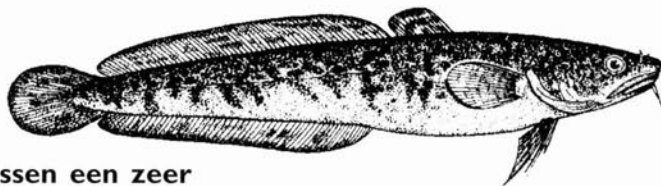

VONDST VAN EEN KWABAAL IN DE GEUL

R.E.M.B. Gubbels, Langs de Veestraat 15, 6125 RN Obbicht
B.H.J.M. Crombaghs, Waterstraat 182, 6541 TR Nijmegen

FIGUUR 1. De Kwabaal. Kenmerkend zijn de enkele tastdraad aan de onderkaak en de dubbele rugvin.

Op 11 november 1995 werd in de Geul te Meerssen een zeer bijzondere vondst gedaan. In een drooggelegd deel van de beek werd een circa 40 centimeter lange Kwabaal (*Lota lota*, Linnaeus 1758) aangetroffen. Twintig jaar lang is deze vissoort niet meer in een Limburgse beek waargenomen.

INLEIDING

In het najaar van 1995 nam het Waterschap Roer en Overmaas in de gemeente Meerssen het herstel ter hand van een deel van de kademuurs langs de Geul. Ten behoeve van de werkzaamheden werd het betreffende Geultraject drooggelegd. Hengelsportvereniging "Geduld Overwint" uit Meerssen werd ingeschakeld om achterblijvende vissen weg te vangen en benedenstrooms van het droge beekpand over te zetten in de Geul. Op 11 november trof de heer Rings (Maastricht), lid van de genoemde hengelsportvereniging, in één van de in de droge Geulbedding resterende poeltjes een voor hem onbekende vissoort aan. Van de vondst werden video-opnamen gemaakt. Na het bestuderen van de beelden met een vissen-determinatiewerk in de hand kreeg hij de overtuiging een Kwabaal gevangen te hebben. Inmiddels hebben andere mensen zijn vondst bevestigd. In voorliggende bijdrage wordt nader ingegaan op het bijzondere karakter van de waarneming.

DE KWABAAL, EEN BEKNOPTTE INTRODUCTIE

De Kwabaal is nauwelijks met enige andere vissoort te verwarren (figuur 1). Op het eerste gezicht lijkt de vis op een kruising tussen een Aal (*Anguilla anguilla*) en een Meerval (*Silurus glanis*). Van laatstgenoemde soort is de Kwabaal te onderscheiden door de enkele tastdraad aan de onderkaak en de dubbele rugvin. De bovenzijde van het dier is doorgaans donkerolijfgroen tot bruin van kleur. Naar de buik toe wordt de kleur lichter. Kwabalen kunnen een maximale lengte bereiken van circa een meter, maar worden gewoonlijk niet groter dan 60 à 80 cen-

timeter (o.a. BLOHM *et al.*, 1994).

De soort komt zowel in stagnerend als stromend water voor. Diepe, heldere meren en langzaam stromende, heldere rivieren hebben de voorkeur. Echter ook in de forelzone van grotere, snelstromende heuvelland-/bergbekken kan hij worden aangetroffen (BLOHM *et al.*, 1994). Kwabalen zijn het meest actief bij lagere watertemperaturen, met name in de winter en het vroege voorjaar. 's Zomers wordt een soort zomerslaap gehouden (MÜLLER, 1960; SANDLUND *et al.*, 1985; SCOTT & CROSSMAN, 1973). De Kwabaal is vooral in de schemering en 's nachts actief. Overdag verschuilt het dier zich in stroomkommen, onder stenen of in oeverholtes. Kwabalen paaien in de periode november-maart, bij watertemperaturen lager dan 4°C. De eieren worden afgezet op schoon zandsubstraat, vaak gelegen in geïnundeerde delen van de oeverzone. De Kwabaal voedt zich in de eerste levensfasen met plankton en macrofauna. Soms al in het eerste levensjaar schakelt de soort bij een lengte van 12 tot 20 centimeter over op het eten van vis (BLOHM *et al.*, 1994). Meestal ontwikkelt de Kwabaal zich tussen de 20 en 40 centimeter tot een predator van vis, afhankelijk van het prooi-aanbod. Belangrijke prooi-soorten zijn onder andere de Riviergrondel (*Gobio gobio*), Barmpje (*Barbatula barbatulus*) en de Baars (*Perca fluviatilis*).

VERSPREIDING IN LIMBURG

In het vervolg van de tekst wordt een kort overzicht gepresenteerd van Kwabaal-waarnemingen in Limburg vanaf de twintiger jaren tot 1996. Het overzicht is ongetwijfeld onvolledig daar de auteurs alleen gebruik hebben gemaakt van voor hun bekende en toegankelijke, meest schriftelijke, bronnen. De onvolledigheid zal

met name gelden voor de periode vóór 1975, een periode waarin viswaarnemingen niet of nauwelijks systematisch verzameld en/of gedocumenteerd werden.

TWINTIGER JAREN - 1974

In de eerste helft van onze eeuw moet de Kwabaal een vrij algemeen voorkomende standvis in de Limburgse Maas zijn geweest. Zowel in de Grensmaas (waarnemingen uit Borgharen, Bunde) als in het Limburgse deel van de Zandmaas (waarnemingen uit Linne, Kessel) behoorde het dier regelmatig, soms met tientallen exemplaren per dag, tot de vangst van vissers (STEENVOORDEN, 1970). Ook in beken werd de Kwabaal aangetroffen. STEENVOORDEN (1970) vermeldt de volgende vangstlocaties:

- Vlootbeek (Linne): in de jaren '20 veel voorkomend (mond. meded. Nelissen);
- Geulmonding (Voulwammes): in de jaren '20 vaak door vissers gevangen (mond. meded. Marquet);
- Geul (Epen-Mechelen): incidenteel waargenomen begin jaren '60 (mond. meded. Marquet);
- Kanjel: kwam hier voor (mond. meded. Marquet).

Het betreft allemaal beken die direct in de Maas uitmonden. De exacte vangstplaats is niet duidelijk.

1975 - HEDEN

In figuur 2 wordt een overzicht gegeven van de Kwabaal-waarnemingen in Limburg in de periode 1975-1995 (VRIESE, 1991; H.S.V. "DE RIETVOORN" (Ool-Herten), 1992; CAZEMIER, 1993; DE NIE, 1996).

Voor zover bekend is in 1975 voor het laatst een Kwabaal aangetroffen in een Limburgse beek. De waarneming in de Geul in 1995 is dan ook bijzonder te noemen. Het dier werd aan-

getroffen in de gemeente Meerssen in de benedenloop van de Geul (amersfoortcoördinaten: 180,8- 321,3), op ongeveer vijf kilometer afstand van de monding in de Grensmaas. Het dier had een lengte van circa 40 centimeter en leek in een uitstekende conditie te verkeren. Gezien het feit dat de Kwabaal binnen het drooggezette Geulpand werd aangetroffen in een overgebleven plas water, een plek waar zich vele vissen van uiteenlopende soorten verzameld hadden, was de exacte verblijfplaats van het dier binnen het betreffende beekpand niet meer te achterhalen.

SLOTBESCHOUWING

In 1970 schrijft Steenvoorden dat de Kwabaal in Limburg met uitroeiing bedreigd wordt. De soort wordt in die tijd nauwelijks gevangen. Uit de Kanjel en Vlootbeek is de Kwabaal verdwenen. Waarschijnlijk is de situatie sinds de zeventiger jaren niet of nauwelijks gewijzigd. Op basis van de waarnemingen in de periode 1975 tot heden, waarbij de soort slechts incidenteel, in kleine aantallen, waargenomen werd, is de Kwabaal nog steeds een (grote) zeldzaamheid. De geschetste achteruitgang in de Limburgse kwabaalstand komt overeen met die in omringende landen. Zo was in Niedersachsen (Duitsland) in het begin van de eeuw nog sprake van beroepsvisserij op de Kwabaal. De vangsten in bijvoorbeeld de Elbe bedroegen circa 20.000 kilogram per jaar. In 1977 was de soort er praktisch uitgestorven (WILKENS & KOHLER, 1977). Ook in Vlaamse beken en rivieren is de soort momenteel zeer waarschijnlijk uitgestorven (BRUYLANTS *et al.*, 1989).

Voor de sterke achteruitgang van de Kwabaal kunnen diverse oorzaken genoemd worden. De belangrijkste zijn wellicht het nauwelijks meer aanwezig zijn van overstromingsvlaktes, thermische waterverontreiniging, migratiebelemmeringen en aantasting van de morfologische diversiteit van stromende wateren (normalisatie) waardoor schuilplaatsen, paaiplassen en opgroeigebieden voor larven en 0⁺ vis zijn verdwenen/aangetast.

Het hoofdverspreidingsgebied in Limburg lijkt gevormd te worden door de Maas en met name de Maasplassen. Met uitzondering van de recente waarneming in de Geul, zijn alle vondsten uit de jaren '80 en '90 afkomstig uit de Maas-(plassen). Over de herkomst van het dier in de Geul valt slechts te gissen. Hoewel de soort in de Geul standvis zou kunnen zijn, is het tevens mogelijk dat het gevangen exemplaar gestoord is in zijn migratie vanuit de Grensmaas naar

paaigronden in de Geul. Het feit dat de soort paaitrek vertoont vanuit riviersystemen naar zijbeken (STEINBERG, 1992; DE NIE, 1996), dat de waarneming in de paaiperiode van de Kwabaal verricht werd, dat de vindplaats op vijf kilometer afstand van de Geulmonding in de Grensmaas ligt en dat het traject tussen monding en vindplaats in principe vrij optrekbaar is, maakt laatstgenoemde veronderstelling plausibel. In hoeverre Kwabalen momenteel voorkomen in Limburgse beken en welke functie deze beken hebben in de levenscyclus van de Kwabaal is nauwelijks duidelijk.

Het verkrijgen van meer inzicht in het voorkomen van de Kwabaal in Limburgse beken vormt momenteel een grote uitdaging voor de Vissenwerkgroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Na zes jaar intensief inventariseren in de Limburgse beeksystemen, is het de genoemde werkgroep nog niet gelukt de aanwezigheid van de Kwabaal in een Limburgse beek aan te tonen. Toch zou de soort wel eens op meer locaties/beken, met name zijbeken van de Maas, kunnen voorkomen dan momenteel bekend is. Om het verspreidingsbeeld van de soort in de te zijner tijd uit te geven verspreidingsatlas van de Limburgse beekvissen zo compleet mogelijk te maken, acht de Vissenwerkgroep het noodzakelijk gericht naar de Kwabaal op zoek te gaan. In dit kader doet de Vissenwerkgroep een oproep aan een ieder om zich bij de werkgroep te melden wanneer men informatie kan verstrekken met betrekking tot het mogelijk voorkomen van de Kwabaal in de Maas en zijbeken.

DANKWOORD

De familie Rings uit Maastricht wordt bedankt voor het tonen van de door hen gemaakte video-opnamen van de Kwabaal.

SUMMARY

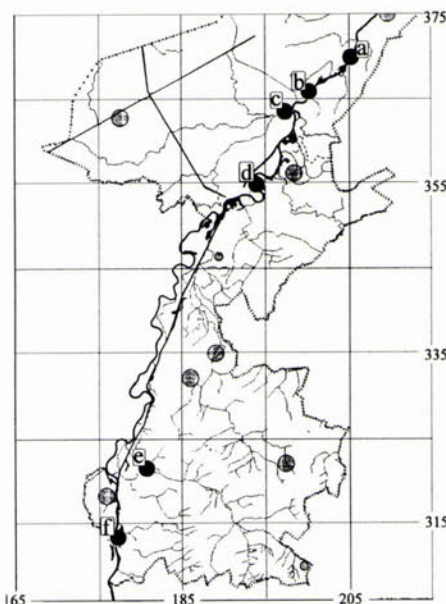
On november 1995 was seen in the river Geul by Meerssen the "kwabaal". This species was last seen twenty years ago in a of Limburg. The "kwabaal" in Limburg (and the Netherlands) momentarily belongs to the rarest species of riverwater fishes.

LITERATUUR

- BLOHM, H.-P., D. GAUMERT & M. KÄMMERIT, 1994. Leitfaden für die Wieder- und Neuansiedlung von Fischarten. Binnenfischerei in Niedersachsen. Heft 3. Niedersächsisches Landesamt für Ökologie, Hildesheim.
BRUYLANTS, B., A. VANDELANNOTE & R.F. VERHEYEN, 1989.

Waarnemingen vanaf 1975 in Limburg

Jaar	Lokatie	Aantal	Omschrijving vangplaats
1975	c	?	Neerbeek, bij monding Maas
1987	f	?	Maasplas, Oost-Maarland
1987	d	4	Maasplas, Roermond
1988	f	?	Maasplas, Oost-Maarland
1991	d	4	Maasplas, Roermond
1992	a-b	3	Zandmaas, Kessel -Belfeld
1995	e	1	Geul, Meerssen

FIGUUR 2. Verspreiding van de Kwabaal (*Lota lota*) in Limburg in de periode 1975-heden.

- De vissen van onze Vlaamse beken en rivieren. Hun ecologie, verspreiding en bescherming. WEL v.z.w., Antwerpen.
CAZEMIER, W.G., 1993. Biologische Monitoring Zoete Rijkswateren. Samenstelling van de visstand in 1992 op basis van commerciële vangsten. Rapport C015/93. RIVO/DLO, IJmuiden.
HENGELSPORTVERENIGING "DE RIETVOORN" (OOL-HERTEN), 1992. Visserskondig Beheersplan Oolerplas. H.S.V. "De Rietvoorn", Merum.
MÜLLER, W., 1960. Beiträge zur Biologie der Quappe (*Lota lota*) nach untersuchungen in den Gewässern zwischen Elbe und Oder. Z. Fischerei u.d. Hilfswissenschaften 9: 2-72.
NIE, H.W. DE, 1996. Atlas van de Nederlandse zoetwatervisen. Media Publishing, Doetichem.
NIJSEN, H. & S.J. DE GROOT, 1987. De vissen van Nederland. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Utrecht.
RAAT, A.J.P., 1996. De visstand in de Grensmaas. Natuurhistorisch Maandblad 85(6): 127-130.
SANDLUND, O.T., L. KLYVE & T.F. NEASE, 1985. Vekst, habitat og emæring hos lake *Lota lota* i Mjösä. Fauna 38: 37-43.
SCOTT, W.B. & E.J. CROSSMAN, 1973. Freshwater fishes of Canada. Bulletin 184. Fish. Res. Bd. Can., Ottawa.
SEMMEKROT, S. & F.T. VRIESE, 1992. Onderzoek naar paaip- en opgroeigebieden in de Maas. RWSL/OVB 1992-31. Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij, Nieuwegein.
STEENVOORDEN, J.H.A.M., 1970. Onderzoek naar de achteruitgang van de visstand in Zuidlimburgse beken en de gestuwde Maas ten gevolge van waterverontreiniging. Verslag Natuurbeheer 52 R.J.N., Wageningen.
STEINBERG, L., 1992. Fische unserer Bäche und Flüsse. Verbreitung, Gefährdung und Schutz in Nordrhein-Westfalen. Ministerium für Umwelt, Raumordnung und Landwirtschaft des Landes Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf.
VRIESE, F.T., 1991. De visstand in de Grensmaas. OVB-Onderzoeksrapport 1991-21. Organisatie ter Verbetering van de Binnenvisserij, Nieuwegein.
WILKENS, H. & A. KOHLER, 1977. Die Fischfauna der mittleren und unteren Elbe: die genutzten Arten, 1950-1975. Abh. Ver. Naturwiss. Ver. Hamburg N.F. 20: 185-222.